

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ και Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

Η συμμετοχή των Κυπρίων στους εθνικούς αγώνες

Κείμενα – Επιλογή παραθεμάτων:

Πέτρος Παπαπολυβίου

Αναπληρωτής Καθηγητής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Αύγουστος 2017

1. Βαλκανικοί Πόλεμοι: Συμμετοχή των Κυπρίων εθελοντών

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι γέννησαν πλήθος ελπίδων στους Έλληνες της Κύπρου για την ευόδωση του πολιτικού τους αγώνα. Η ελληνική εδαφική επέκταση και η αναβαθμισμένη επιβεβαίωση της ελληνοβρετανικής προσέγγισης, με ορατό, πλέον, το ενδεχόμενο της επικείμενης ευρωπαϊκής σύγκρουσης, οδήγησαν στις συζητήσεις για πιθανή παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα (Λονδίνο, Δεκέμβριος 1912) σε αντάλλαγμα λιμενικών διευκολύνσεων στον αγγλικό στόλο στο Αργοστόλι. Η διαρροή της κατ' αρχήν συμφωνίας διαμόρφωσε την πεποίθηση στην κυπριακή κοινή γνώμη ότι η ένωση με την Ελλάδα ήταν «προσεχής και βεβαία», σε μια ευτυχή χρονική συγκυρία, καθώς το 1910 είχε λήξει το δεκαετές διχαστικό «Αρχιεπισκοπικό ζήτημα».

Οι Κύπριοι εθελοντές των Βαλκανικών πολέμων υπολογίζονται σε 1500-1800. Από τον Σεπτέμβριο του 1912 άρχισαν οι πρώτες μεμονωμένες αναχωρήσεις εθελοντών για τον Πειραιά, ενώ σε δύο περιπτώσεις ναυλώθηκαν ειδικά ατμόπλοια για τη μεταφορά 500 συνολικά Κυπρίων. Στον μακρύ κατάλογο των εθελοντών (έχουν συγκεντρωθεί μέχρι σήμερα 850 περίπου ονόματα) πλειοψηφούν σαφώς οι αγρότες, με αξιοπρόσεκτη παρουσία των φοιτητών του Πανεπιστημίου Αθηνών, των κληρικών (κυρίως μοναχών ή δοκίμων της Μονής Κύκκου, όπως και το 1897) και των δασκάλων. Ως προς την καταγωγή η επαρχία Λεμεσού έστειλε τους περισσότερους εθελοντές. Η μέση ηλικία των εθελοντών του 1912-1913 ήταν τα 18-22 έτη. Το κυπριακό αίμα χύθηκε άφθονο στην Ήπειρο και στη Μακεδονία: 55 Κύπριοι σκοτώθηκαν στους Βαλκανικούς πολέμους. Δέκα έπεσαν πολεμώντας στην πολιορκία του Μπιζανίου, ενώ οι περισσότεροι έχασαν τη ζωή τους στον πολύνεκρο ελληνοβουλγαρικό πόλεμο.

Η μορφή που χαρακτηρίζει τον κυπριακό εθελοντισμό είναι ο Δήμαρχος Λεμεσού (1908-1912), μέλος του Εκτελεστικού Συμβουλίου και βουλευτής (1901-1911), Χριστόδουλος Σώζος, που αναχώρησε για την Αθήνα στις 17 Οκτωβρίου 1912, μαζί με τον Κρητικό Μητροπολίτη Κιτίου Μελέτιο Μεταξάκη, τον βουλευτή Λάρνακας - Αμμοχώστου Ευάγγελο Χατζηγιάννου, βετεράνο εθελοντή της Κρητικής επανάστασης του 1897 και μια ομάδα γιατρών και νοσοκόμων. Οι δύο σαραντάχρονοι Κύπριοι πολιτευτές πέτυχαν την κατάταξή τους στον στρατό εκλιπαρώντας τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο. Με ειδικό φύλλο πορείας έφθασαν στη Θεσσαλονίκη, την 1^η Νοεμβρίου. Δύο εβδομάδες αργότερα, στάλθηκαν στην Ήπειρο, όπου στις 6 Δεκεμβρίου του 1912, στην πρώτη τους μάχη στο Μπιζάνι, στο ύψωμα του Προφήτη Ηλία, ο Σώζος σκοτώθηκε και ο Χατζηγιάννου τραυματίστηκε σοβαρά. Ο θάνατος του Σώζου, που ονομάστηκε από τους πιο βιαστικούς «κυπριακή Ιφιγένεια», προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση. Μια άμεση συνέπεια του θανάτου του ήταν η πανηγυρική αχρήστευση του «διατάγματος ουδετερότητας» της τοπικής κυβέρνησης, που απαγόρευε ρητά στους Κυπρίους την κατάταξη στους στρατούς των εμπόλεμων κρατών της Βαλκανικής. Η σημαία του Αρμοστίου που κυμάτισε μεσίτια τιμώντας τον θάνατο του Σώζου, κραυγαλέου παραβάτη του νόμου της «ουδετερότητας», επιβεβαίωσε πικρά τους κυπριακούς ενωτικούς πόθους. Ο ίδιος είχε δικαιολογήσει ως εξής τη μετάβασή του στον πόλεμο, γράφοντας στη γυναίκα του:

Ημείς έχομεν καθήκοντα τα οποία ουδεμία δύναμις, ουδέν φίλτρον πρέπει να τα εμποδίξη από του να ενασκώνται. Αν είμεθα ηγέται των υποδούλων λαών, οφείλομεν διά του παραδείγματός μας και της θυσίας μας να τους παιδαγωγώμεν, όπως και εκείνοι γίνωσιν άνθρωποι συναισθανόμενοι τα καθήκοντά των.

ΠΗΓΗ 1

Η πρώτη επιστολή του Χριστόδουλου Σώζου, ουσιαστικά η αποχαιρετιστήρια του, προς τη σύζυγό του, Έρμα (Ερμιόνη), με ημερομηνία 16 /29 Οκτωβρίου 1912.

Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Κυπριακός Φύλαξ*, στις 21 Μαΐου 1915.

Ανάμεσα στους εθελοντές του 1912-1913, δίπλα στη μάζα των ανώνυμων αγροτών και εργατών, συναριθμούνται ο αρχιμανδρίτης Μακάριος Μυριανθεύς, κατόπιν Μητροπολίτης Κυρηνείας και Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄, οι Λεμεσιανοί βουλευτές Ευγένιος Ζήνων, Ιωάννης Κυριακίδης και Νικόλαος Κλ. Λανίτης, οι τότε νεαροί φιλόλογοι και αργότερα διαπρεπείς ερευνητές Γιάγκος Τορναρίτης και Χρήστος Παντελίδης, ο γυμνασιάρχης της Λεμεσού Αργυρός Δρουσιώτης, ο υπαξιωματικός του ιππικού και μετέπειτα στρατηγός Ιωάννης Τσαγγαρίδης, οι λόγιοι Αριστείδης Ζήνων, Γεώργιος Ζήνων, Ευέλθων Πιτσιλλίδης, Χριστόδουλος Χουρμούζιος, ο ποιητής Γλαύκος Αλιθέρης (τότε 16χρονος μαθητής του Γυμνασίου Λεμεσού). Οι Κύπριοι εθελοντές ήταν και πάλι ταπεινοί δευτεραγωνιστές στις πολεμικές επιχειρήσεις, όμως έκαναν έντονη την παρουσία τους στην Αθήνα και στις Νέες Χώρες, όπου πολλοί ανέλαβαν διοικητικά καθήκοντα, εντυπωσιάζοντας την ελληνική πολιτική ηγεσία με το υψηλό επίπεδο μόρφωσης και πνευματικής καλλιέργειας που τους χαρακτήριζε. Η πολυπληθής κυπριακή συμμετοχή στους πολέμους για την απελευθέρωση των «υποδούλων αδελφών» και ο θάνατος του Σώζου, έδωσε στο ενωτικό κίνημα την αίγλη που του χρειαζόταν απέναντι στην τοπική κυβέρνηση και στην Αθήνα. Όπως σχολίασε ο βουλευτής - τραυματίας στο Μπιζάνι, Ε. Χατζηιωάννου, «είχαμεν πολλά και ημείς ειπέι διά την δόξαν των προγόνων. Ήτο καιρός με τας ιδικάς μας θυσίας να αρχίσωμεν να πελεκώμεν τας πέτρας του βάρους και της ιδικής μας δόξης.»

Την ίδια εποχή εκδηλώθηκε, ξανά, αμέριστη η κυπριακή συμπαράσταση προς την Ελλάδα, με τη μορφή εράνων υπέρ των «εθνικών αναγκών». Το ποσό που στάλθηκε από την Κύπρο στην Αθήνα έφτανε τις 16.000 λίρες (400.000 δραχμές), περίπου το 5% της οικονομικής βοήθειας που δέχθηκε η ελληνική κυβέρνηση, ένα τεράστιο ποσό για τις οικονομικές δυνατότητες των νησιωτών. Οι Κύπριοι χωρικοί πρόσφεραν στους εράνους εργόχειρα, χρυσαφικά, γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα. Βρέθηκαν στοιχεία ότι έγιναν έρανοι στο 63% των κυπριακών χωριών με πληθυσμό πάνω από 100 κατοίκους. Το ποσοστό αυτό έφθανε το 78% στις επαρχίες Λεμεσού και Λάρνακας και το 84% στη φτωχότερη και πιο απομακρυσμένη επαρχία της Πάφου.

ΠΗΓΗ 2

Αποσπάσματα επιστολής του Μιχαήλ Α. Χατζηδημητρίου (Λεμεσός, 1897-1965) προς τον πατέρα του, Αντώνη Πρασίτη, με ημερομηνία 17/30 Αυγούστου 1913. Λίγες βδομάδες πριν, μόλις είχε τελειώσει την Τετάρτη τάξη του Ημιγυμνασίου Λεμεσού, έφυγε κρυφά από τους γονείς του για να καταταχθεί στον ελληνικό στρατό, στις αρχές Ιουλίου 1913. Αργότερα, έζησε για πολλά χρόνια στην Αίγυπτο, και αναδείχθηκε σε έναν από τους μεγαλύτερους Κύπριους ποιητές με το ψευδώνυμο Γλαύκος Αλιθέρης.

Η επιστολή δημοσιεύθηκε στην εφημ. *Κήρυξ*, 20-9-1913 και αναδημοσιεύθηκε στο Πέτρος Παπαπολυβίου, *Υπόδουλοι ελευθερωταί αδελφών αλυτρώτων. Πολεμικά Ημερολόγια, επιστολές και ανταποκρίσεις Κυπρίων εθελοντών από την Ήπειρο και τη Μακεδονία του 1912-1913*, Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών 1999, σσ. 392-393.

Άνω Βροντού τη 17/30 Αυγ. 1913

Πατέρα μου,

Το Πάσχα το προχθεσινόν το πέρασα εδώ στο χωρίον όθεν σου γράφω. Ήλθεν δε από τας Σέρρας και εις ιερεύς όστις μας ελειτούργησεν εις την εκκλησίαν την βουλγαρικήν, την μη καμένην, διότι η άλλη μεγάλη εκκλησία έγινε παρανάλωμα του πυρός. Η εκκλησία είναι τρίχωρος. Συγκινητικώτεραν στιγμήν του βίου μου δεν ενθυμούμαι από εκείνην καθ' ην ο ιερεύς επί του δίσκου των κολλύβων είπεν «έτι δεόμεθα υπέρ των αγωνισαμένων και πεσόντων αδελφών ημών». Τότε όλοι μας ανελύθημεν εις δάκρυα ως δι' ηλεκτρισμού διότι οι μεν άλλοι όλοι έκλαιον τους αδελφούς άλλοι δε παλαιούς ή νέους γνωρίμους τους οποίους όμως έχασαν, διότι αυτοί επάνω εις το καθήκον των πιστοί αυτού τηρηταί του ιερού αυτού καθήκοντος εις το οποίον τους έταξεν η αγωνιζομένη πατρίς εκείντο επάνω στα νέα μας σύνορα υπό το μαύρον χώμα αφού έγγραψαν με το αίμα τους την νέαν μας ιστορίαν, τα νέα μας σύνορα, εγώ δε έκλαιον εκ συγκινήσεως διότι έβλεπον εκείνα τα ηλιοκαή παλληκάρια τα οποία δεν εφόβισαν οι συριγμοί των σφαιρών και οι τραχείς ήχοι των οβίδων να δακρύζουν και διότι δεν ηυτύχησα να έλθω ενωρίτερον διά να βαπτισθώ και εγώ εις το πυρ. Συγχρόνως δε οι κάτοικοι του χωρίου μη γνωρίζοντες τα ελληνικά καίτοι Έλληνες, βλέποντες ημάς εδάκρυον και εκείνοι.

Την παρελθούσαν Τρίτην και Τετάρτην έβρεχε πάρα πολύ επεράσαμεν δε δύο νύκτας πολύ άσχημα διότι το νερόν είχεν περάση μέσα και τα αντίσκηνα είχον γεμίση.

Ξημέρωσεν η Πέμπτη, βγαίνομεν από τα αντίσκηνα και βλέπομεν χιόνια παντού ύψους δύο σπιθαμών. Αφού ετελείωσεν ο εκκλησιασμός το χιόνι σχεδόν είχεν λυ[ώ]σει και ηρχίσαμεν τους χορούς. Επίσης την νύκτα ηνάπτομεν φωτιές και εχορεύαμεν έως την μίαν μετά το μεσονύκτιον.

Δεν πρέπει δε να ήσαι θυμωμένος μαζί μου πως έφυγα γιατί τι άλλο εμάθαινα εις το σχολείον που μ' έστελλες, τι άλλο παρά την αγάπην προς την πατρίδα; Και κανέν άλλο μάθημα δεν με συνεκίνει και δεν το ηγάπων τόσον όσον το χωρίον το εκ της απολογίας του Σωκράτους εκ των συγγραμμάτων του θείου Πλάτωνος: «Μητρός τε και πατρός τε και των άλλων προγόνων απάντων τιμιώτερον εστί η πατρίς και σεμνότερον και αγιώτερον και εν μείζονι μοίρα και παρά Θεοίς και παρά ανθρωποις τοις νουν έχουσι. Και σέβεσθαι δει και μάλλον υπήκειν πατρίδα ή πατέρα χαλεπαίνοντα ή εις πόλεμον άγει τρωθησόμενον ή αποθανούμενον ουκ αναχωρητέον ουδέ ληπτέον την τάξιν αλλά μένει τρωθήναι ή αποθανείν ή η πόλις διατάσσει ή η πατρίς».

Και εάν ημείς που είμεθα νέοι που δεν έχομεν υποχρεώσεις και μαθηταί όντες ακόμη που νοούμεν καλλίτερον παντός άλλου τα προς την πατρίδα καθήκοντα δεν πάμεν εκεί στον τίμιον αγώνα της διαμάχης των μεγάλων ιδανικών του έθνους, ποίοι θα πάσιν; Οι αγράμματοι και οι γέροντες;

Λοιπόν, καλώς έπραξα.

2. Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος: Συμμετοχή της Κύπρου (Μακεδονικό Μεταγωγικό Σώμα) και «Κυπριακή Πρεσβεία»

Το καλοκαίρι του 1916 άρχισε η μαζική κατάταξη Κυπρίων στον βρετανικό στρατό, στο ειδικό σώμα των έμμισθων ημιονηγών που δημιουργήθηκε (Macedonian Mule Corps – Μακεδονικό Μεταγωγικό Σώμα). Τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς, μετά το κίνημα της Εθνικής Άμυνας, αρκετοί Έλληνες Κύπριοι κατατάχθηκαν εθελοντικά στον στρατό της κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης, ενώ προηγουμένως άλλοι είχαν καταταχθεί σε διάφορα εθελοντικά σώματα του γαλλικού στρατού.

Ο αριθμός των Κυπρίων ημιονηγών, (*μουλαράδες* ή *μουλάρηδες*) στο τοπικό ιδίωμα, ήταν εντυπωσιακά υψηλός. Σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα στοιχεία, μέχρι τον Μάρτιο του 1919 στρατολογήθηκαν 15910 Κύπριοι (ο ανδρικός πληθυσμός, στην απογραφή του 1921, ήταν 150.000 περίπου). Όμως, πρόσφατοι υπολογισμοί, που στηρίζονται σε νέα αρχειακά τεκμήρια, περιορίζουν τους ημιονηγούς σε 12.000, επίσης πολύ υψηλός αριθμός ως προς τα δημογραφικά δεδομένα του νησιού. Η μεγάλη πλειοψηφία των στρατολογηθέντων υπηρέτησε στο Μακεδονικό Μέτωπο, ως ημιονηγοί, και μερικές δεκάδες ως μεταφραστές ή γραφείς. Ο μηνιαίος μισθός των ημιονηγών έφτανε τις τρεις λίρες και τα δώδεκα σελίνια, αρκετά σημαντικό ποσό για την εποχή, ενώ οι επιστάτες ή «αρχιεργάτες», οι σαγματοποιοί (σαμαράδες), οι πεταλωτές και οι αμαξάδες έπαιρναν μεγαλύτερη αμοιβή. Για την επιτυχία της μαζικής στρατολόγησης οι Βρετανοί, εκτός από το δέλεαρ της μισθοδοσίας, χρησιμοποίησαν άριστα και την προπαγάνδα. Η κατάταξη παρουσιαζόταν σχεδόν ως ταξίδι αναψυχής, τονιζόταν ότι δεν επρόκειτο για πολεμική υπηρεσία, δινόταν η υπόσχεση (ψευδής, όπως αποδείχθηκε) ότι οι ημιονηγοί θα έμεναν μακριά από το μέτωπο, ενώ αλλού γίνονταν αναφορές σε «προαιώνιους εχθρούς» και «Μακεδόνες αδελφούς», που παρέπεμπαν στην παραδοσιακή ρητορική του κυπριακού ενωτικού κινήματος.

Οι Κύπριοι «μουλάρηδες», μετά από σύντομη στρατιωτική εκπαίδευση στη Θεσσαλονίκη, υπηρέτησαν στη Δοϊράνη, στις Σέρρες, στη Ροδόπη, στην Καλλίπολη, στη Σερβία και κάποιοι εισήλθαν νικητές στη Βουλγαρία ή την Κωνσταντινούπολη ή συνέχισαν την υπηρεσία τους στη συμμαχική εκστρατεία της Κριμαίας. Αρκετοί από αυτούς ανανέωσαν το δωδεκάμηνο συμβόλαιό τους, και υπηρέτησαν μέχρι και τρία χρόνια στο Μακεδονικό σώμα. Στη στρατολόγηση του 1916-1918 ανταποκρίθηκαν και πολλοί Τούρκοι της Κύπρου (το ποσοστό τους, μέχρι το 1918, υπολογίστηκε σε 11% περίπου), παρότι υπήρχε σοβαρή πιθανότητα να βρεθούν αντιμέτωποι με τους ομοεθνείς τους, και παρά τις προσπάθειες της πολιτικής τους ηγεσίας να αποτραπεί η κατάταξή τους. Οι ημιονηγοί είχαν δικαίωμα, βάσει του ιδιότυπου συμβολαίου τους, να μη φέρουν όπλα, αλλά δεν υστέρησαν σε θυσίες αίματος. Σε διάφορα συμμαχικά νεκροταφεία της Μακεδονίας αλλά και στη Σόφια, στην Κωνσταντινούπολη και στη Γεωργία, βρίσκονται σαράντα περίπου τάφοι Κυπρίων, που έχασαν τη ζωή τους υπηρετώντας στον βρετανικό στρατό, στο διάστημα 1916-1920. Όμως, το αίμα των ανδρών της μεγαλονήσου χύθηκε και σε άλλες περιοχές της

Ευρώπης, όπως στη Γαλλία, ενώ στη μάχη του Σκρα, το 1918, σκοτώθηκαν πέντε Κύπριοι εθελοντές του ελληνικού στρατού.

ΠΗΓΗ 3

Προκήρυξη της τοπικής κυβέρνησης της Κύπρου για την κατάταξη ημιονηγών για το Μακεδονικό μέτωπο (Ιούλιος 1916)

G. R.

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

ΟΛΟΙ ΟΙ ΥΓΙΕΙΣ ΑΝΔΡΕΣ ΤΩΝ ΗΛΙΚΙΩΝ 18--35
ΟΛΟΙ ΟΙ ΘΕΛΟΝΤΕΣ
ΝΑ ΚΕΡΔΙΣΟΥΝ ΜΕΓΑΛΟΥΣ ΜΙΣΘΟΥΣ
ΝΑ ΔΙΑΒΑΣΟΥΝ ΤΑ ΕΞΗΣ:

ΦΑΓΗΤΑ, ΡΟΥΧΑ ΚΑΙ 90 ΔΡΑΧΜΑΙ ΤΟΝ ΜΗΝΑ
Θα λάβητε εννενηντα δραχμάς τόν μνηνα δηλ. τρεις λίρας στερλίνας και δώδεκα σελίνια τόν μνηνα, επίσης τὰ φαγητά σας και τὰ ρουχά σας

ΕΑΝ ΘΕΛΕΤΕ ΝΑ ΙΔΗΤΕ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ,
Πηγαίνετε εις τὸ στρατόπεδον τῆς στρατολογίας (ρεκροϋτιγγ κάρπ) εις Ἀμμόχωστον, Λεμεσὸν ἢ Πάφον.
 Ἐκεῖ δύνασθε νὰ γίνητε ἡμιονηλάται (ἀγωνιάται) εις τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἀγγλικῶν στρατευμάτων.

ΔΕΝ ΘΑ ΔΙΑΤΡΕΞΕΤΕ ΚΑΝΕΝΑ ΚΙΝΔΥΝΟΝ
Αὕτη ἡ ὑπηρεσία δὲν εἶναι πολεμικὴ ὑπηρεσία και θα μένητε μακρὰν ἀπὸ τὸ μέτωπον.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟΝ ΔΩΡΕΑΝ
*Ὅταν τελειώσῃ ἡ ὑπηρεσία αὕτη, θα ἐπιστρέψετε εις τὴν Κύπρον δωρεάν, και μὲ πολλὰ χρήματα εις τὰ θυλάκιά σας.

50 ΔΡΑΧΜΑΙ ΤΟΝ ΜΗΝΑ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ
*Ὅχιαν αἱ κλήσεις τῶν χρηγηθῶσαν εις τὰς οἰκογενείας και, ἐὰν θέλετε, δύνασθε νὰ ἀφήσετε 50 δραχμάς τόν μνηνα, ἢ ὁσονδήποτε ποσὸν θέλετε εἰς τοὺς συγγενεῖς σας.

Η λήξη του «Μεγάλου πολέμου» (Νοέμβριος 1918) κινητοποίησε τους Κύπριους πολιτευτές, που στήριζαν πολλές ελπίδες στις επαγγελίες των Συμμάχων για οριστική ρύθμιση των συνόρων με βάση το «δίκαιο των εθνοτήτων», και στις πολιτικές διασυνδέσεις και ικανότητες του Ελ. Βενιζέλου. Ως πιο κατάλληλο μέσο προώθησης του κυπριακού ζητήματος αποφασίστηκε η αποστολή Πρεσβείας στο εξωτερικό, και τον Δεκέμβριο του 1918, λίγες ημέρες πριν από την έναρξη του Συνεδρίου Ειρήνης στο Παρίσι, αναχώρησαν για την Ευρώπη ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ΄ και οι οκτώ από τους εννιά Έλληνες βουλευτές. Ήταν η πιο πολυπρόσωπη «Εθνική Πρεσβεία» και έμελλε να ήταν και η πιο μακροχρόνια, καθώς τα τελευταία μέλη της επέστρεψαν στο νησί, μόλις τον Νοέμβριο του 1920. Η συνάντηση των μελών της Πρεσβείας με τον Βενιζέλο στο Παρίσι αύξησε τη γενική αισιοδοξία, καθώς ο πρωθυπουργός προέβλεψε την άμεση ευνοϊκή λύση του ζητήματος, αποτρέποντας την υποβολή του στο Συνέδριο Ειρήνης, με το επιχείρημα ότι η λύση του ήταν αποκλειστική βρετανική αρμοδιότητα, ενώ συνέστησε την προσεκτική διατύπωση των κυπριακών αιτημάτων. Ακολουθώντας τις παραπάνω συμβουλές, στη συνάντηση με τον υπουργό Αποικιών λόρδο Milner στις 3-2-1919, στο Λονδίνο, ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος «υπέβαλε ευλαβώς» την ενωτική αξίωση, μαζί με την ευγνωμοσύνη των Ελλήνων Κυπρίων για την απαλλαγή από την τουρκική κυριαρχία και τη «γενναιόδωρη προσφορά» του Οκτωβρίου του 1915. Όμως, ούτε η ηπιότητα του ενωτικού υπομνήματος, ούτε η θρυλούμενη «φιλελληνικότητα» του Άγγλου πρωθυπουργού Lloyd George επηρέασαν τη βρετανική διπλωματία. Η κυβερνητική απάντηση δόθηκε μόλις τον Νοέμβριο του 1919 και χαρακτηριζόταν από ασάφεια: δηλωνόταν η επίγνωση των κυπριακών αξιώσεων, τις οποίες η βρετανική κυβέρνηση «θα μελετούσε σοβαρά» όταν θα αποφάσιζε για το μέλλον της Κύπρου.

Η σιβυλλική βρετανική απάντηση δεν απογοήτευσε τους Κύπριους πολιτευτές, που συνέχισαν και κατά το 1920 τη διαφώτιση της κοινής γνώμης στην αγγλική πρωτεύουσα, υποβάλλοντας άλλα δύο υπομνήματα προς την κυβέρνηση. Αυτή τη φορά, όμως, λίγες ημέρες πριν από τις κρίσιμες εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου του 1920 στην Ελλάδα, ο υφυπουργός Αποικιών L. S. Amery στη συνάντησή του με τα μέλη της Πρεσβείας, στις 26 Οκτωβρίου 1920, ήταν ξεκάθαρος: Δεν υπήρχε καμιά ελπίδα για την πραγματοποίηση της ένωσης με την Ελλάδα, ενώ έγινε και μνεία «για την υποχρέωση προστασίας της μουσουλμανικής μειονότητας του νησιού». Η οριστική βρετανική άρνηση επισημοποίησε την αποτυχία της κυπριακής Πρεσβείας. Ήδη, τον Αύγουστο του 1920, στις παραμονές της υπογραφής της συνθήκης των Σεβρών, ο Βενιζέλος είχε εμποδίσει μια ύστατη προσπάθεια των Κυπρίων να θέσουν το θέμα τους στο Συνέδριο Ειρήνης. Η τακτική που ακολουθήθηκε από την ελληνική κυπριακή πολιτική ηγεσία για δεκαετίες με την αποστολή υπομνημάτων και Πρεσβειών είχε φτάσει σε αδιέξοδο, ενώ πικρή εμπειρία αποτέλεσε η παγερή υποδοχή στην Πρεσβεία από όλα σχεδόν τα βρετανικά κόμματα, και τα μικρά αποτελέσματα της διαφωτιστικής εκστρατείας στο Λονδίνο.

3. Όροι της Συνθήκης της Λωζάνης:

Ειδική μνεία στα άρθρα που αφορούσαν άμεσα και έμμεσα την Κύπρο

Με τη συνθήκη της Λωζάνης (Ιούλιος 1923) η Βρετανία «νομιμοποίησε» την κατοχή της Κύπρου και οριστικοποίησε την παραμονή της στο νησί, ενώ η Τουρκία παραιτήθηκε και τυπικά από τα «δικαιώματά» της επί της νήσου. Συγκεκριμένα, με το άρθρο 16 της συνθήκης της Λωζάνης η Τουρκία παραιτήθηκε από κάθε απαίτηση στα εδάφη και στα νησιά που βρίσκονταν έξω από τα σύνορά της που καθόριζε η συνθήκη, ενώ με το άρθρο 20 αναγνώρισε τη νομιμότητα της προσάρτησης της Κύπρου στη Βρετανία, που ανακηρύχθηκε στις 5 Νοεμβρίου 1914. Ένας άλλος όρος της συνθήκης (άρθρο 21) όριζε ότι «οι Τούρκοι, οι εγκατεστημένοι εν τη νήσω Κύπρω κατά την 5ην Νοεμβρίου 1914», θα αποκτούσαν τη βρετανική «ιθαγένεια» (υπηκοότητα), χάνοντας την τουρκική. Τους δινόταν, όμως, διορία δύο χρόνων να κάνουν επιλογή υπηκοότητας. Στην περίπτωση που αποφάσιζαν να κρατήσουν την τουρκική υπηκοότητα, έπρεπε να εγκαταλείψουν την Κύπρο εντός δώδεκα μηνών από την τελική τους επιλογή. (Ανάλογος όρος υπήρχε και στο διάταγμα προσάρτησης της Κύπρου, το 1914.)

Ο αριθμός των Τούρκων της Κύπρου που επέλεξαν να εγκατασταθούν στη Μικρά Ασία ήταν σχετικά μικρός (υπολογίζονται σε 3.000), αν και αρχικά είχαν εκδηλώσει παρόμοια διάθεση πολύ περισσότεροι.

Τα νέα δεδομένα στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή αναβάθμισαν τη γεωστρατηγική αξία της Κύπρου και η βρετανική κυβέρνηση, θέτοντας για πρώτη φορά μακροχρόνιους στόχους, έδειχνε διάθεση να ενισχύσει την τοπική οικονομία. Στο Λονδίνο, οι αμφιβολίες για τη σκοπιμότητα της διατήρησης της Κύπρου, που χαρακτήριζαν τις προηγούμενες δεκαετίες, είχαν διαλυθεί, και σε αυτό το πλαίσιο ακολούθησε και η ανακήρυξη της Κύπρου σε αποικία του στέμματος, το 1925.

4. Ο Μικρασιατικός Πόλεμος:

Η συμμετοχή των Κύπριων εθελοντών στη Μικρασιατική Εκστρατεία.

Η Μικρασιατική καταστροφή, που σήμανε την τραγική κατάρρευση του Μεγαλοϊδεατισμού, κυρίαρχου στοιχείου στην κυπριακή ενωτική ιδεολογία, συντάραξε την Κύπρο λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας και της εκρίζωσης του Ελληνισμού από τις πανάρχαιες του κοιτίδες, στα απέναντι παράλια του νησιού.

Από αριθμητικής πλευράς, η κυπριακή συμμετοχή στη Μικρασιατική εκστρατεία ήταν σχετικά μικρή, με βασική αιτία την αυστηρή απαγόρευση της τοπικής κυβέρνησης (παρότι η Βρετανία ήταν σύμμαχος της Ελλάδας, βλ. Πηγή 4, σ.10), που απέτρεψε μαζική έξοδο εθελοντών από το νησί, το καλοκαίρι του 1920 (επί κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου), τον Μάρτιο του 1921, αλλά και την υστάτη ώρα, τον Μάιο του 1922. Στην πρώτη περίπτωση, είχε προκληθεί παγκύπριος συναγερμός και στους σχετικούς καταλόγους είχαν γραφεί, μέχρι τον Ιούλιο του 1920, 10.000 εθελοντές. Ανάμεσά τους ξεχώριζε η προσφορά δεκάδων Κυπρίων γυναικών ως νοσοκόμων. Τον Μάιο του 1922, όταν έγιναν προσπάθειες για την αποστολή κυπριακού εθελοντικού σώματος για ενίσχυση της Μικρασιατικής Άμυνας, διάταγμα του Αρμοστή που δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβέρνησης απαγόρευε την *στρατολογία* *διά στρατιωτικήν και ναυτικήν υπηρεσίαν οιοδήποτε κράτους*. Πάντως, παρά τα βρετανικά προσκόμματα, μερικές εκατοντάδες Κυπρίων εθελοντών (κυρίως παλαιοί στρατιώτες των Βαλκανικών πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου) πήραν μέρος στον Μικρασιατικό πόλεμο. Η σχετική έρευνα έχει εντοπίσει και καταγράψει τα ονόματα 145 Κυπρίων εθελοντών: 30 από αυτούς έχασαν τη ζωή τους σε διάφορες μάχες του πολέμου, ενώ άλλοι 22 τραυματίστηκαν.

Αντίθετα, στη Μικρασία ήταν διακριτή η παρουσία Κυπρίων αξιωματικών του ελληνικού στρατού, αποφοίτων της Σχολής Ευελπίδων ή παλαιών υπαξιωματικών: Ο υπίατρος Ιωάννης Μαρσέλλος, από τη Λάρνακα, που είχε πάρει μέρος και στην εκστρατεία στην Ουκρανία, το 1919, σκοτώθηκε τον Αύγουστο του 1922, κατά την ελληνική υποχώρηση, στη μάχη του Αλή Βεράν. Ο επίλαρχος Ιωάννης Τσαγγαρίδης, από τη Λάπηθο της επαρχίας Κερύνειας, διακρίθηκε ιδιαίτερα στις επιχειρήσεις της Προύσας ως επιτελάρχης της Ταξιαρχίας Ιππικού και τον Αύγουστο του 1921 τραυματίστηκε σοβαρά στην πολύνεκρη μάχη του Καλέ-Γκρότο, λίγα χιλιόμετρα μακριά από την Άγκυρα. Από τους νεότερους αξιωματικούς, τους πρώτους Κύπριους που είχαν εισαχθεί στη Σχολή Ευελπίδων στη δεκαετία του 1910, ξεχώρισαν ο υπολοχαγός Μενέλαος Παντελίδης, από την Αμμόχωστο (αργότερα πρώτος αρχηγός του στρατού της Κυπριακής Δημοκρατίας) και ο ανθυπολοχαγός Γεώργιος Γρίβας, από το Τρίκωμο της επαρχίας Αμμοχώστου, ο κατοπινός στρατιωτικός αρχηγός της ΕΟΚΑ.

ΠΗΓΗ 4

Δημοσίευμα της εφημερίδας *Σάλπιγξ* (6/19 Ιουλίου 1920). Πρόκειται για σχόλιο για τη βρετανική απόφαση να απαγορεύσει τη μετάβαση Κυπρίων εθελοντών στη Μικρά Ασία.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΩΝ ΕΘΕΛΟΝΤΩΝ

Χωρίς νὰ θεωρηθῶμεν παντάπασιν ὅτι διὰ τῶν ἐπομένων γραμμῶν μας ἐκδηλοῦμεν ἔστω καὶ τὴν ἐλάχιστην ἀσέβειαν πρὸς τὰς Κυβερνητικὰς ἀποφάσεις, δὲν δυνάμεθα νὰ παρέλθωμεν ἀδιάφοροι πρὸ τῆς τελευταίας ἀποφάσεως τῆς Κυβερνήσεως, ὅπως μὴ ἐπιτρέψῃ αὕτη τὴν ἀναχώρησιν ἐθελοντῶν ἐκ Κύπρου διὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα, ὃν ἐνταλῆ αὐτῶν τῶν Συμμάχων, προτοσιατούσης μάλιστα τῆς Ἀγγλίας, ἀνέλαβεν ἡ μῆτιρ ἡμῶν Πατρίς πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἡσυχίας ἐν τῇ δοκιμαζομένῃ ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τοῦ Κεραλ Μικρασιατικῆ γῆ.

Μία τοιαύτη ἀπόφασις, κατόπιν μάλιστα τῆς ὠραίας ἀποστολῆς, ἡ ὁποία ἤνωσεν εἰς μίαν εὐγενῆ καὶ ἀδιάρρηκτον συνεργασίαν Ἑλληνικὰ καὶ Ἀγγλικὰ στρατεύματα ἐκεῖ ἐπάνω εἰς τὰ Μικρασιατικὰ Βουνά πρὸς κατάπνιξιν ἐνὸς ἀπονενοημένου κινήματος τῶν Τούρκων ἐθνικοφρόνων, ἀποσκοποῦντος εἰς παράτασιν τῆς ἐκρούθμου καταστάσεως ἐν Ἀνατολῇ μετὰ τοιαύτη, λέγομεν ἀπόφασις, δυσμενῆς πρὸς ἓνα ἀγῶνα, εἰς ὃν κοινῇ ἀπεδύθησαν Ἀγγλία καὶ Ἑλλάς, στοιχοῦσαι εἰς ὠραιότητα κοινὰς παραδόσεις τῆς φυλῆς τῶν δὲν ἦτο δυνατόν παρά νὰ πρηξενήσῃ εἰς πάντα ὀδυνηροτάτην ἐμπλήξιν, ἐλπίζομεν δ' ὅτι ἡ Κυβέρνησις, κατανοοῦσα πόσον βαθεῶς πλήττει τὰ αἰσθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Νήσου διὰ τῆς ἀποφάσεώς της ταύτης, νὰ θελήσῃ νὰ ἀρῇ τὴν ἀπαγόρευσιν, βοηθοῦσα καὶ αὕτη τὸν ἀγῶνα, ὃν ἡ Κεντρικὴ Κυβέρνησις ἀνέλαβεν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς κατὰ τῶν Κεραλικῶν ὀρδῶν.

Στη διάρκεια του Μικρασιατικού πολέμου, η απαγόρευση αποστολής εθελοντών περιόρισε την κυπριακή συμπαράσταση σε υλικούς τρόπους βοήθειας, που εκδηλώθηκε με συχνούς εράνους που οργάνωναν η Εκκλησία και διάφοροι Σύλλογοι και Λέσχες σε όλη την Κύπρο. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, η κυπριακή βοήθεια προς τους Μικρασιάτες πρόσφυγες υπήρξε μεγάλη και όσοι από αυτούς βρέθηκαν στην Κύπρο, κατανεμήθηκαν αναλογικά στις πόλεις που ανέλαβαν τη φιλοξενία και τη συντήρησή τους για πολλούς μήνες. Μετά την άφιξη των πρώτων εκατοντάδων Μικρασιατών, η ενδεχόμενη εγκατάσταση μεγάλου αριθμού Ελλήνων προσφύγων ανησύχησε τη βρετανική διοίκηση, που εμπόδισε τη μαζική είσοδο στην Κύπρο, επιτρέποντας την αποβίβαση μόνον όσων είχαν κυπριακή καταγωγή, των Βρετανών υπηκόων και των Αρμενίων. Τον Οκτώβριο του 1922 για να επιτραπεί η είσοδος στην Κύπρο 500 προσφύγων που έφθασαν σε άθλια κατάσταση από τις απέναντι ακτές, η κυβέρνηση απαίτησε από τον Αρχιεπίσκοπο ένα υπέρογκο χρηματικό ποσό, ως εγγύηση για «τη μη δημιουργία επεισοδίων» και στη συνέχεια απαγορεύτηκαν οριστικά οι αφίξεις. Παρά τις σφοδρές διαμαρτυρίες η απόφαση αυτή παρέμεινε αμετάκλητη, αφού κατά την τοπική κυβέρνηση οι Έλληνες πρόσφυγες έπρεπε να ζητήσουν καταφύγιο στην Ελλάδα. Συνολικά, μέχρι τα τέλη του 1922 είχαν αποβιβαστεί στην Κύπρο 2400 Μικρασιάτες πρόσφυγες: 200 Βρετανοί υπήκοοι, 800 Κύπριοι, 500 Αρμένιοι και 900 Έλληνες, μη κυπριακής καταγωγής.

ΠΗΓΗ 5

Εφημερίδα Κυπριακός Φύλαξ
21/09/1922

ΚΥΠΡΟΣ

Η ΔΕΥΚΟΣΙΑ ΔΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΑΣ

Ἡ φροντίς διὰ τοὺς ἀτυχεστάτους πρόσφυγας τῆς Σμύρνης, ἂν καὶ μὲ βραδύτητα καὶ μὲ ὄχι μεθοδικὸν συντονισμὸν προσπαθειῶν ἐκ μέρους ὁλῶν τῶν ἀρμοδίων, ἐξακολουθεῖ εἰς τὴν πρωτεύουσαν πρωτοστατοῦντος τοῦ Πανοσιολόγου Ἡγουμένου Κύκκου, Ταμίου τῆς ἐπὶ τῶν ἔθν. ἐράνων Ἐπιτροπείας, καθόσον ἡ Α. Μ. ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνεχώρησε καὶ πάλιν ἐκ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐπιειγόμενος νὰ συνεχίσῃ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ περιοδεσίαν.

Τοιοῦτοτρόπως τὴν πρῶταν τῆς Δευτέρας συνηνετήθη ὁ Ἁγ. Ἡγούμενος μετὰ μελῶν τῆς Ἐπιτροπείας τῆς «Ἐνώσεως τῶν Ἑλληνίδων» εἰς τὴν ὁποίαν παρευρίσκειτο καὶ ὁ Δήμαρχος κ. Α. Λιασιδης πρὸς κοινὴν σύσκεψιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς παροχῆς ἀμέσου βοηθείας εἰς τοὺς πρόσφυγας τοὺς καταφεύγοντας εἰς τὴν πρωτεύουσαν.

Κατόπιν ἀνταλλαγῆς διαφόρων γνώμων ὁ Ἡγούμενος Κύκκου παρέδωκεν εἰς τὸν κ. Λιασιδην ἐκ τοῦ ταμείου τῶν ἐράνων 60 λίρας ὅπως διατεθῶσι διὰ τὸν ἀνωτέρω ἱερὸν σκοπὸν.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὐτῇ ἀπευθύνομεν θερμὴν ἔκκλησιν πρὸς τὰς Ἑλληνίδας ἂν γένει τῆς πρωτεύουσας, ὅπως ἀναλάβωσι τὴν πρωτοβουλίαν τῆς προμηθείας διαφόρων εἰδῶν ἀπολύτου ἀνάγκης διὰ τοὺς ἀτυχεῖς πρόσφυγας εἴτε ἐπικαλούμεναι τὴν φιλανθρωπίαν εὐπόρων Καταστηματαρχῶν εἴτε ἐκαστῇ ἐξ ἰδίων κατὰ δύναμιν, καθὼς συνέβη καὶ εἰς Λάρινακα.

5. Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος: Συμμετοχή της Κύπρου (η κατάσταση στο νησί, οι εθελοντές, το Κυπριακό Σύνταγμα κλπ.)

Η έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, τον Σεπτέμβριο του 1939, σήμανε για την Κύπρο, βρετανική αποικία από το 1925, την άμεση εμπλοκή στη σύρραξη. Η πρώτη πρόσκληση για κατάταξη 500 Κυπρίων στον αγγλικό στρατό έγινε στις 8 Σεπτεμβρίου 1939 και αφορούσε οδηγούς ή μηχανικούς αυτοκινήτων, γραφείς και μαγείρους. Το Κέντρο Εκπαίδευσης στα Πολεμίδια, το μεγαλύτερο στην Κύπρο, άρχισε να δέχεται εθελοντές από τον Νοέμβριο του 1939, ενώ τον Φεβρουάριο του 1940 δημιουργήθηκε το «Κυπριακό Σύνταγμα» (Cyprus Regiment). Η «Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη» (Cyprus Volunteer Force) ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1940 και αναλάμβανε την κατασκευή οχυρωματικών έργων, τη μεταφορά υλικών και τη φρούρηση στρατιωτικών κτιρίων. Σύμφωνα με πρόσφατους αξιόπιστους υπολογισμούς που στηρίζονται στα Μητρώα των δύο σωμάτων, μέχρι το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου υπηρέτησαν στο «Κυπριακό Σύνταγμα» και την «Κυπριακή Εθελοντική Δύναμη» γύρω στους 16.000 στρατιώτες. Εκτός από αυτούς, εκατοντάδες Κύπριοι μετανάστες κατατάχθηκαν στους συμμαχικούς στρατούς, στους τόπους διαμονής τους, στην Αίγυπτο, τη Μεγάλη Βρετανία, την Ελλάδα, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Αυστραλία, ενώ άλλες 800 Κύπριες εντάχθηκαν σε βοηθητικές υπηρεσίες. Το «Κυπριακό Σύνταγμα» αποτελούσαν λόχοι ημιονηγών, σκαπανέων, μεταγωγικού, κινητών πλυντηρίων, Πεζικού και Μηχανικού. Πήρε μέρος σε επιχειρήσεις στη Γαλλία, στην Ελλάδα, στην Βόρεια Αφρική, στη Μέση Ανατολή και στην Ιταλία. Οι Κύπριοι ημιονηγοί διακρίθηκαν στην εκκένωση της Δουγκέρκης, στη μάχη του Κερέν, στην Αβησσυνία, και στο Κασσίνο της Ιταλίας. Η Κύπρος ήταν η πρώτη βρετανική Αποικία που έστειλε άνδρες της σε πολεμικές επιχειρήσεις, τον Ιανουάριο 1940, στη Γαλλία.

Οι πεσόντες / αποβίωσαντες στρατιώτες του «Κυπριακού Συντάγματος» και άλλων σωμάτων/μονάδων του βρετανικού στρατού ήταν 374. Μια από τους θανόντες ήταν εθελόντρια, η Θεοδώρα Ιωάννου, που είναι θαμμένη σε στρατιωτικό κοιμητήριο της Αιγύπτου. Τάφοι και κενοτάφια Κυπρίων στρατιωτών του βρετανικού στρατού, που έχασαν τη ζωή τους στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου υπάρχουν στην Κύπρο και σε διάφορα κοιμητήρια 23 άλλων χωρών (ακόμη και στην Κίνα και την Ινδία), σε 71 στρατιωτικά κοιμητήρια και μνημεία πολέμου. Η μεγαλύτερη διασπορά τάφων Κυπρίων πεσόντων υπάρχει στην Ιταλία, όπου εντοπίζονται «κυπριακοί» στρατιωτικοί τάφοι του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου σε δεκαοκτώ διαφορετικά κοιμητήρια. Στα κοιμητήρια της Ελλάδας είναι θαμμένοι οι περισσότεροι Κύπριοι στρατιώτες, 100 συνολικά. Τέλος, 79 Κύπριοι είναι θαμμένοι σε δώδεκα στρατιωτικά κοιμητήρια της Αιγύπτου. Αυτό οφείλεται στην κυπριακή συμμετοχή στις μάχες της Βόρειας Αφρικής αλλά και στη μόνιμη παρουσία βάσης - στρατοπέδου του «Κυπριακού Συντάγματος» στη χώρα του Νείλου.

Η κατάταξη στον βρετανικό στρατό και η συμμετοχή σε έναν πόλεμο, όπου η αποικιακή αυτοκρατορία διαδραμάτιζε το ρόλο του ηγέτη του «ελευθέρου κόσμου», για πολλούς Κύπριους, ύστερα από την απολυταρχική διακυβέρνηση που ακολούθησε την οκτωβριανή

εξέγερση του 1931, δεν ήταν αβασάνιστη διέξοδος. Ουσιαστικά, το κυπριακό ενδιαφέρον για τον πόλεμο αναθερμάνθηκε μετά την ιταλική επίθεση στην Ελλάδα, στις 28 Οκτωβρίου του 1940. Μια συνέπεια του λαϊκού ενθουσιασμού ήταν η έξαρση του εθελοντικού ρεύματος: Μετά από έκκληση του Τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου, Μητροπολίτη Πάφου Λεοντίου, τον Δεκέμβριο του 1940, χιλιάδες Κύπριοι - ανάμεσά τους δεκάδες γυναίκες, αλλά και Τούρκοι - γράφτηκαν σε ειδικούς καταλόγους, ως εθελοντές για τον ελληνικό στρατό. Όμως, οι Βρετανοί απέφυγαν να διευκολύνουν την κατάταξη των Κυπρίων στον ελληνικό στρατό και, αφού η ιδιωτική μετάβαση στην Αθήνα ήταν σχεδόν αδύνατη, το σύνολο, σχεδόν, των στρατολογηθέντων στελέχωσε τελικά το «Κυπριακό Σύνταγμα». Νέα μαζική κατάταξη εκατοντάδων Κυπρίων στον βρετανικό στρατό σημειώθηκε τον Ιούνιο του 1943, μετά από απόφαση της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ, που είχε ιδρυθεί τον Απρίλιο του 1941.

Στην Ελλάδα μέχρι τη γερμανική εισβολή, τον Απρίλιο του 1941, μεταφέρθηκαν γύρω στους 3.000 - 4.000 άνδρες του «Κυπριακού Συντάγματος» (Έλληνες και Τούρκοι), που ανήκαν σε λόχους Σκαπανέων και Μηχανικού. Αν και οι κυπριακές μονάδες δεν πρόλαβαν καν να πάρουν το βάπτισμα του πυρός, εντούτοις είχαν τεράστιες απώλειες, 2256 άνδρες: 5 νεκρούς, 2 τραυματίες, 1426 «ελλείποντες» και 823 αιχμαλώτους, σύμφωνα με τους πρώτους επίσημους υπολογισμούς, τον Οκτώβριο του 1941. Εκατοντάδες Κύπριοι συνελήφθησαν ομαδικά σε διάφορα πελοποννησιακά λιμάνια κατά την υποχώρηση, ενώ το ίδιο σκηνικό επαναλήφθηκε και στην Κρήτη, αφού οι Βρετανοί φρόντιζαν πρώτα για την αποχώρηση των μάχιμων τμημάτων. Οι αιχμάλωτοι συγκεντρώθηκαν σταδιακά στη Θεσσαλονίκη, από όπου μεταφέρθηκαν σιδηροδρομικώς σε διάφορα στρατόπεδα συγκέντρωσης στην Ευρώπη. Μέχρι το τέλος του πολέμου 35 Κύπριοι αιχμάλωτοι των Γερμανών και των Ιταλών απεβίωσαν από τις κακουχίες ή εκτελέστηκαν.

Ο αριθμός των Κυπρίων που κατατάχθηκαν στον ελληνικό στρατό το 1940-1941, δεν μπορεί να υπολογιστεί ακριβώς. Ελάχιστοι επιχείρησαν το παράτολμο ταξίδι από την Κύπρο στις επικίνδυνες συνθήκες του πολέμου και κατατάχθηκαν στην Ελλάδα, μέσω Αιγύπτου ή Τουρκίας. Στην Αθήνα στρατεύθηκαν 50 περίπου εθελοντές, κυρίως φοιτητές. Δύο συμφοιτητές στην Ιατρική σχολή, από την Αμμόχωστο, οι Βαρνάβας Σιερίφης και Λουκής Λιασίδης, απεβίωσαν λόγω βαρύτατων τραυματισμών σε μάχες στο Τεπελένι. Δύο άλλοι εθελοντές του ελληνοϊταλικού πολέμου, ο φιλόλογος Ροδίων Γεωργιάδης και ο αδελφός του Μιλτιάδης, δραστήρια μέλη της μικρής αντιστασιακής οργάνωσης «Εθνικών Επαναστατικών Κομιτάτων», χάθηκαν στις ναζιστικές φυλακές του Βραδεμβούργου. Ένας πέμπτος εθελοντής της φοιτητικής ομάδας, ο λεμεσιανός Ανδρέας Δρουσιώτης, συνέχισε τη δράση του και στην Αντίσταση, στις γραμμές του ΕΛΑΣ, και σκοτώθηκε πολεμώντας στην Πιερία, στις 19 Οκτωβρίου 1944.

Παράλληλα, την ίδια περίοδο, η κυπριακή οικονομική συμπαράσταση προς την Ελλάδα ξεπέρασε κάθε προηγούμενο. Μετά την 28^η Οκτωβρίου 1940 συγκεντρώθηκαν μεγάλα χρηματικά ποσά και εκατοντάδες κιβώτια με τρόφιμα και είδη ρουχισμού, ενώ χιλιάδες Κύπριοι, άνδρες και γυναίκες, μέσα σε κλίμα έντονης συγκινησιακής φόρτισης πρόσφεραν

τα δακτυλίδια τους και άλλα προσωπικά είδη και χρυσαφικά, μεγάλης υλικής και συναισθηματικής αξίας, στους δίσκους που περιφέρονταν στους ναούς για την ελληνική στρατιωτική ενίσχυση. Οι πρώτοι κυπριακοί έρανοι υπέρ της Ελλάδας έγιναν τον Αύγουστο 1940, μετά τον τορπιλισμό της «Ελλης» και συνεχίστηκαν στο διάστημα της γερμανικής κατοχής της Ελλάδας. Οι μετριότεροι υπολογισμοί για το συνολικό χρηματικό ποσό των κυπριακών εράνων υπέρ των αναγκών της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του πολέμου κυμαίνονται στις 300 - 350 χιλιάδες λίρες, χωρίς να συνυπολογίζεται η αμέριστη βοήθεια στους 6.000 περίπου πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο, στις αρχές του 1942 οι περισσότεροι, προερχόμενοι από τα νησιά του Β.Α. Αιγαίου, κυρίως από τη Χίο και τη Σάμο.

ΠΗΓΗ 6

Ανακοίνωση της Κεντρικής Επιτροπής του ΑΚΕΛ, 16-6-1943, για την κατάταξη των εθελοντών στο «Κυπριακό Σύνταγμα» του βρετανικού στρατού. Εκδόθηκε στις 16 Ιουνίου 1943 και δημοσιεύτηκε από την εφημερίδα *Ανεξάρτητος*, στις 17 Ιουνίου 1943.

ΤΟ ΑΚΕΛ ΔΙ' ΕΝΕΡΓΟΤΕΡΑΝ ΠΟΛΕΜΙΚΗΝ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΝ

Έκκλησις διὰ έθελοντικήν κατάταξιν τῶν μελῶν τοῦ Κόμματος εἰς τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις.

Ἰπὸ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ «Ανορθωτικοῦ Κόμματος τοῦ Ἑργαζομένου Λαοῦ» ἐξεδόθη τὸ ἀκόλουθον ἀνακοινωθέν:

«Σήμερον, συνήλθεν εἰς ἑκτακτον συνέδρισον ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ΑΚΕΛ, μετὰ κύριον θέμα: **Τὴν ἐνεργότεραν συμμετοχὴν τοῦ Κόμματος εἰς τὴν πολεμικὴν προσπάθειαν.**

Ἡ Κ. Ε. κατέληξεν ὁμοφώνως εἰς τὰς ἀκόλουθους ἀποφάσεις:

1. Νὰ γίνῃ ἐκκλησις πρὸς ὅλα τὰ μέλη τοῦ Κόμματος δι' ἐθελοντικὴν κατάταξιν εἰς τὰς ἐνόπλιους δυνάμεις **πρὸς ἐπίσχεσιν τοῦ ἀγῶνος δι' ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν Χιλιερικὴν τυραννίαν, ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων χωρῶν καὶ ἐξασφάλισιν τοῦ ἐθνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ μέλλοντος τῆς Νήσου.**

2. Τὸ ζήτημα νὰ τεθῇ εἰς τὰς Κομματικὰς ὁμάδας, εἰς τὰς συνελεύσεις τῶν Κομματικῶν Τομῶν, εἰς τὰς Ἐπαρχιακὰς Συνδιασκέψεις καὶ τέλος εἰς τὴν Παγκύπριον Συνδιάσκεψιν, ἢ ὅποια θὰ συγκροτηθῇ εἰς Λεμεσὸν τὴν 27ην Ἰουνίου 1943, ὅπου καὶ θὰ ἐγκριθῇ ἡ πλήρης κατάλογος τῶν ἐθελοντῶν τοῦ «Ανορθωτικοῦ Κόμματος τοῦ Ἑργαζομένου Λαοῦ».

Ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ μέλη τῆς Κ. Ε. — 17 τὸν ἀριθμὸν — προσεφέρθησαν καὶ ἐπεμνον ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὰ νὰ καταλάβουν τὴν θέσιν τῶν εἰς τὰς τιμητικὰς γραμμάς τῶν ἐνόπλιων συμμαχικῶν Δυνάμεων.

Κατόπιν προσεκτικῆς ἐξετάσεως ἐκάστης κεχωρισμένης προτάσεως, ἀπεφασίσθη ὅπως α) ὀφρισμένα μέλη τῆς Κ. Ε. ὑποχρεωθῶν νὰ παραμείνουν εἰς τὰς θέσεις τῶν πρὸς συνέχισιν τῆς κομματικῆς ἐργασίας καὶ β) νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὰ ἀκόλουθα μέλη τῆς Κ. Ε. νὰ ἐγγρα-

φοῦν εἰς τὸ Κυπριακὸν Σύνταγμα:

1. **Κώστας Παρτασιδης**, Βοηθὸς Γεν. Γραμματεὺς τῆς Κ. Ε., μέλος τοῦ Δημοτ. κοῦ Συμβουλίου Λεμεσοῦ, καὶ μέλος τῆς Γραμματείας τῆς Π. Σ. Ε.

2. **Ἀνδρέας Φάνης**, Γεν. Γραμματεὺς τῆς Π. Σ. Ε. καὶ μέλος τῆς Γραμματείας τῆς Κ. Ε. ΑΚΕΛ.

3. **Μάρκος Μαρναυλλῆς**, ἰατρός, μέλος τῆς Γραμματείας τῆς Κ. Ε. ΑΚΕΛ καὶ Γραμματεὺς τῆς Ε. Ε. Λεμεσοῦ.

4. **Μίνως Παρδῆς**, μέλος τῆς Γραμματείας τῆς Κ. Ε. ΑΚΕΛ.

5. **Γεώργιος Δέρνης**, καθηγητῆς, Γραμματεὺς τῆς Ε. Ε. Λευκωσίας.

6. **Χρῆστος Σαββῆδης**, Δημοτικὸς Σύμβουλος Ἀμμοχώστου καὶ Γραμματεὺς Ἐνώσεως Μικροκαταστηματάρχων Ἀμμοχώστου.

7. **Πρόδρομος Παπαβασιλείου**, Δημοτικὸς Σύμβουλος Ἀμμοχώστου, μέλος Γραμματείας τῆς Π. Σ. Ε. καὶ Γραμματεὺς τῶν Συντεχνιῶν Ἀμμοχώστου.

8. **Γεώργιος Δεβέντης**, Ὄργανωτικὸς Γραμματεὺς τῆς Ε. Ε. ΑΚΕΛ Λάρνακος.

9. **Κώστας Σιακαλλῆς**, δικηγόρος, Γραμματεὺς Ε. Ε. ΑΚΕΛ Λάρνακος.

10. **Βάσος Βασιλείου**, ἰατρός, καθδηγητικὸν στέλεχος Ἐπαρχίας Πάφου.

11. **Χρ. Κατσιοάνης**, μέλος τῆς Γραμματείας τῆς Ε. Ε. ΑΚΕΛ Ἀμμοχώστου καὶ μέλος τῆς Παγκύπριου Ἐπιτροπῆς τῶν Μικροκαταστηματάρχων.

Ἐν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Α. Κ. Ε. Α.
Λευκωσία 16/6/43

ΠΗΓΗ 7Κώστας Λαβίθης, «Αρνησίπατρις»

περ. *Αγωνιστής*, τεύχ. 81 (15 Φεβρ. 1948), σελ. 5
& περ. *Μικροφιλολογικά*, τεύχ. 31 (Ανοιξη 2012), σσ. 63-64

Ο Τζώννου από το Λίβερπουλ κι ο Ζαν απ' τη Λυών
ο Τζων από το Σίδνεϋ κι ο Γιάννης απ' τη Σκάλα
όλοι φαντάροι γελαστοί, μian νύχταν είχαν γνωριστεί
μες την καντίνα του στρατού και κέφια είχαν μεγάλα.

Ο Ζαν κι ο Γιάννης τ' αγγλικά τα ξεύρανε καλά κακά,
κι ο Τζων κι ο Τζώννου ξεύρανε τις μπίρες να κερνάνε·
-Εβίβα, εβίβα βρε παιδιά, με μια και μόνο μια καρδιά,
τέσσερις χώρες έσμιξαν απόψε και γλεντάνε.

Πάνω στη ζάλη του ποτού βγάζουν το μέλλον τους ατού,
και την παρέαν ερώτημα ζωηρό την καταπιάνει:
Σαν του πολέμου η συφορά τελειώσει κι όλοι με χαρά
βρεθούμε στις πατρίδες μας – καθένας τι θα κάνει;

Ο Τζώννου πρώτος τους λαλεί μ' αισιοδοξία ριγηλή
ότι μεγάλο ένα γκαράζ στο Λίβερπουλ θα ιδρύσει·
κι ο Τζων με πόζα ταιριαστή λέγει είναι γιος εφοπλιστή
και του μπαμπά του τη δουλειά σαν πάει θα συνεχίσει.

Και το κασκέτο ενώ πετά, λέγει κι ο Ζαν τραγουδιστά
θα ξαναπιάσει στη Λυών την τέχνη του την ίδια·
και σα ρεφρέν αναφωνεί ότι επιστάτης θα γινεί
στο πιο παλιό εργοστάσιο που κάνει κεραμίδια.

Και να, του Γιάννη πια η σειρά έρχεται, κι όμως συφορά!
καθένας τότε μ' έκπληξη πολλή τον αντικρίζει
να ν' στις παλάμες του σκυφτός, ο τόσον εύθυμος αυτός,
κι ως από λύπη ξαφνική, μεγάλη, να δακρύζει.

-Γιάννη, τι έχεις; τον ρωτούν κι απορημένοι τον κοιτούν.
-Γιάννη μας, έλα, σύνελθε. Τα κέφια σου μη χάνεις.
Χάιτε, λοιπόν, πες μας κι εσύ, σα στην πατρίδα τη χρυσή
ξαναβρεθείς ελεύθερος πολίτης, τι θα κάνεις;

Μα ο Γιάννης είχε πια μπλεχτεί με κάθε ανάμνηση φριχτή
της Κύπρου, που το κέφι του το εκάναν να τουμπάρει.
Κι όλοι τους ξάφνου ακούν εκεί μian ικεσία σπαραχτική:
«Αδέλφια μου, ένας από σας στη χώρα του ας με πάρει».

Γύρω απ' τον Γιάννη τρέξανε συνάδελφοι καμπόσοι,
μ' απ' όλους μόνο οι Κύπριοι τον πόνο του είχαν νοιώσει...

Δυτική Έρημος, Γεννάρης 1942

ΠΗΓΗ 7

ΟΙ ΕΡΑΝΟΙ ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ	
	Μέσον του «Νέου Κυπρ. Φύλακος» εισέφερε χθές υπέρ του εθνικού μας αγώνος ο κ. Ανδρέας Χορδοβατζίτς, Έμπορος, εκ Λευκωσίας λιρ 2
	Είς το Προξενείον εξακολουθοῦσι καταφθάνοντα ἐξ ὄλων τῶν μερῶν τῆς Κύπρου τηλεγραφήματα καθὼς καὶ ἐπιστολαὶ πολλῶν πολιτῶν τασσομένων εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Προξενείου.
	Χθές ἐλήφθη τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα ἐκ μέρους τοῦ Συλλόγου «Κινύρας» Πάφου: «Σύλλογος Κινύρας μετέχων ψυχικῶς νέου ἐθνικοῦ αγώνος εὐχεται ἀπὸ τὰς φλόγας σημερινοῦ πολέμου ἐξέλθῃ μία Νέα Μεγάλη Ἑλλάδα περιλαμβάνουσα ὅλα τῆς τέκνα φωτοβόλος ἐστὶν τρίτου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Φιλίππου Πρόεδρος, Ἄντωνιάδης Γραμματεὺς».
	Ἐπὶ τῇ κηρῶσει τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου κατετέθησαν τὴν 29/10/40 αἱ ἀκόλουθοι εἰσφοραὶ:
	Σύλλογος Νέων Τράστ, Λευκωσίας, ἄπασάν τὴν περιουσίαν του Ἄ.80.
	Μιλτιάδης Κ. Κουρέας, Ιατρός, Λευκωσία, Ἄ.200.
	Γαβριήλ Α. Γαβριηλίδης, Ἡλεκτρολόγος Ἄ.100.
	Δημ. Σεβέρης, Λευκωσία (ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ) Ἄ.100.
	Καταστήματα Ἰορδάνου Σιουκιούρογλου καὶ Υἱῶν Ἄ.50.
	Ἄνὰ λιρ. 10, ὁ κ. Γεώργιος Κ. Κουρέας, κ. Ἑλένη Γζάιτς, αἱ Δνίδες Ρεβέκκα Κ. Κουρέα, Ὀλγα Κ. Κουρέα, Πηνελόπη Κ. Κουρέα, Ἀλέκος Κ. Δάμτσας, Εὐστ. Δάμτσας.
	Ἄνὰ λιρ 5 οἱ κ.κ. Μεντζικώφ καὶ Θεοχαρίδης καφεκόπται Λευκωσία, Ι. Γ. Σπανόπουλος, Κώστας Πικῆ.
	Φρίξος Σ. Κουμίδης Ἱεροκέρυξ Λευκωσία λιρ.2, Δημ. Χαρ. Τσικνάκης λιρ.1.
	Ἄνὰ σελ. 5 Ὀρέστης Σ. Κουμίδης, αἱ Δνίδες Ἑλλη Σ. Κουμίδου, Λητῶ Σ. Κουμίδου.
	Κα Μελομένη Χρήστου Κυπριανίδου Δρχ.200, Μ. Ν. Κανέλλος Λευκωσία Δρχ.2000.
	ΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ
	Ὁ Καθηγητικὸς Σύλλογος τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου συνελθὼν πρὸς εἰς ἑκτακτὸν συνέδριον καὶ συσκεφθεὶς περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θὰ ἠδύνατο νὰ συνδράμῃ κατὰ τὴν δύναμιν του τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τῆς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς μαχομένης Ἑλλάδος ἐλαβεν δημοφώνως τὴν ἀπόφασιν, ὅπως κατὰ θέσιν ἀμέσως ὀλόκληρον τὸ ποσὸν τὸ κατατεθειμένον ὑπὲρ τῶν μελῶν του εἰς τὸ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος Ἰδρυθὲν Ταμεῖον Προνοίας καθηγητῶν ἀνερχόμενον εἰς Ἄ. 400-0-0 περὶπου ὡς ἂ' ὀδοῖν τῆς εἰσφοράς του διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον.
	2. Ἀπεφάσισε νὰ δεχθῇ χρηματικὰς εἰσφοράς τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν αὐθρομήτως προσφερθέντων νὰ διοργανώσουν αὐτὰς ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ.
	3. Ἀποδέχεται ἐπίσης προσφορὰν τῶν μαθητριῶν τοῦ τμήματος θηλέων προσφερομένων νὰ πλέξωσι τρικὰ, γάντια, φανέλλες κ.λ.π. διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν.
	4. Ἀποδέχεται ὡσαύτως προσφορὰν τοῦ καθηγητοῦ κ. Παπαχρυσοστόμου νὰ διοργανώσῃ παράστασιν ἀρχαίου δράματος ὑπὲρ τοῦ ἰδίου σκοποῦ.
	5. Ἀπεφάσισε διὰ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ τὴν ὀργάνωσιν μουσικοφιλολογικῆς ἑσπερίδος.
	Ο «ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΣ» ΔΙΑ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ
	Τὰ μέλη τοῦ Σωματείου «Ὀλυμπιακός» συνήλθον χθές τὴν ἑσπέραν εἰς ἑκτακτὸν σύσκεψιν, καθ' ἣν ἀπεφασίσθη:
	1) Νὰ σταλῇ τηλεγράφημα πρὸς τὸν κ. Μεταξῶν, διὰ τοῦ ἴποιου νὰ ἐκφράζεται ἡ συμπάθεια τῶν μελῶν πρὸς τὸν ἀγῶνα, εἰς ὃν ἠναγκάσθη νὰ ἀποδυθῇ ἡ Ἑλλάς. 2) Νὰ ἀνοιχθῇ ἔρανος ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ αγώνος διὰ ποσοῦ 10 λιρῶν ἐκ μέρους τοῦ ταμείου τοῦ Σωματείου.
	Ἀκολούθως διενεργηθέντος προχείρου ἔρανου μεταξὺ τῶν μελῶν τὸ ποσὸν ἀνήλθεν εἰς 30 λίρας. Κατηρτίσθη ἐπιτροπία ἐκ τῶν κ. κ. Φειθία Παπαθασσιλείου Ἱεροδιακόνου, Τεύκρου Κούμα, Μίκη Μιχαηλίδη, Κ. Χαλαλάμπους, Σ. Θεοφίλου, Ὁδ. Ἰωάννου καὶ Ἀδ. Μιχαηλίδου πρὸς διενέργειαν καὶ ἐξωτερικοῦ ἔρανου.

Το πρώτο δελτίο εράνων, αμέσως μετά τις 28 Οκτωβρίου 1940. Δημοσιεύτηκε από την εφημερίδα *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* στις 30 Οκτωβρίου 1940.